

Ks. Kazimierz Pierzchała

**SYSTEM PROBACJI. NIEZALEŻNOŚĆ
I GODNOŚĆ CZŁOWIEKA W KONTEKŚCIE
REINTEGRACJI SPOŁECZNEJ**

Pośród wszystkich stworzeń tylko człowiek jest „osobą”, podmiotem świadomym i wolnym, i właśnie dlatego stanowi „ośrodek i szczyt” wszystkiego, co istnieje na ziemi¹

„Niezależny:

1. niepodporządkowany komuś, czemuś, decydujący o sobie; też: świadczący o braku podporządkowania komuś lub czemuś,
2. niebędący wyznaczonym, zdeterminowanym przez coś,
3. wygłaszający bezstronne opinie, niekierujący się interesem żadnej grupy społecznej,
4. nienależący do żadnej z rywalizujących partii².

„Godność:

1. poczucie własnej wartości i szacunek dla samego siebie,
2. zaszczytne stanowisko, tytuł, zaszczytna funkcja,
3. w zwrotach grzecznościowych: nazwisko³.

Reintegracja społeczna – działalność mająca odbudowywać oraz umacniać u osób objętych takimi działaniami, umiejętności uczestniczenia w życiu społecznym oraz pełnienia ról społecznych w miejscu pracy, życia i pobytu⁴.

Autonomia (niezależność) i godność człowieka są zachowane wówczas, gdy osoba jest traktowana przez system, prawo oraz politykę społeczną jako pod-

¹ Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym*, Gaudium et spes, 12, za Jan Paweł II, *Posynodalna Ahortacja Apostolska, Christifideles Laici. O powołaniu i misji świeckich w Kościele i w świecie dwadzieścia lat po Soborze Watykańskim II*, 1988, 37.

² *Słownik języka polskiego*, PWN, <http://sjp.pwn.pl/sjp/niezalezny;2490308.html>, [dostęp 7 stycznia 2015].

³ *Ibidem*.

⁴ Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym (Dz.U. Nr 122, poz. 1143, z późn. zm.), art. 2, ust. 4.

miot, nie zaś jako przedmiot⁵. Literatura przedmiotu uwzględnia trzy wyznaczniki niezależności i godności człowieka. **Po pierwsze** spostrzeganie wartości w każdej jednostce, bez podziału na lepszych i gorszych, po odrzuceniu istniejących stereotypów, że gorsi to ulomni, niepełnosprawni⁶. **Po drugie**, unikanie relatywizmu w zakresie ocen podmiotów oceniających, który charakteryzuje się ustaleniem dla człowieka wzoru elementów, które mogą być akceptowalne lub nie. Osoba w takim ujęciu staje się bynajmniej towarem na sprzedaż za określoną cenę (wysoką, niską, przeciętną, bądź detalem bez ceny – nikomu niepotrzebną). Osoby bardzo słabo oceniane (np. bezdomni, chorzy na AIDS, przestępcy, narkomani) niejednokrotnie trafiają na margines społeczny, do „kosza wykluczenia społecznego”. **Po trzecie**, człowieka nie można oceniać jedynie poprzez pryzmat jego zachowania i czynów (wrogich, wulgarnych, agresywnych, niepożądanych, kryminalnych itp.), chociażby one – z punktu widzenia naszego, społecznego – zasługiwały tylko na krytykę, na potępienie. Ze względu na niezależność i godność człowieka należy wyzbyc się oceny jedynie poprzez czyny i uwzględnić ocenę poprzez pryzmat człowieka, to znaczy należy wyzbyc się subiektywnego nastawienia wobec tej osoby. Szczególnie dotyczy to tych osób, które zajmują się procesem reintegracji społecznej, inaczej mówiąc procesem resocjalizacji osób z problemami (autor artykułu był wiele lat kapelanem więziennym)⁷, którzy w swej ocenie powinni wykorzystywać wszystko to, co jest pozytywne po stronie tej osoby, a nie bazować jedynie na elementach pomniejszających te właśnie zasoby. Abraham Harold Maslow – amerykański psycholog – stoi na stanowisku, iż nawet dla człowieka wyrządzającego krzywdy innym, nie powinno się zmieniać procedur postępowania w trakcie jego resocjalizacji, procesu probacyjnego czy też reintegracji społecznej⁸.

⁵ G. Kerschensteiner, *Pojęcie szkoły pracy*, przeł. B. Nawroczyński, KNPiP PAN, Warszawa 1926, za A. Balandynowicz, *Probagja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, Wyd. II, Wyd. LEX, Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Warszawa 2011, s. 236.

⁶ **Osobista godność jest najcenniejszym dobrem człowieka, który dzięki niej przenyżywa swoją wartością cały świat materialny. Słowa Jezusa: „Cóż bowiem za korzyść stanowi dla człowieka zyskać świat cały, a swoją duszę utracić?” (Mk 8, 36) zawierają w sobie jasne i inspirujące twierdzenie natury antropologicznej: wartość człowieka wynika nie z tego, co „ma”, chociażby posiadał nawet cały świat! – ale z tego, kim „jest”. Liczą się nie tyle dobra tego świata, ile dobro osoby, dobro, którym jest sama osoba;** Jan Paweł II, *Posynodalna Adbortacja Apostolska...*, op. cit.

⁷ K. Pierzchała, *Kapelan więzienny w procesie resocjalizacji penitencjarnej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013; K. Pierzchała, *Poczucie powinności i odpowiedzialności u młodzieży katolickiej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, wyd. I i II, Toruń 2001 i 2006; K. Pierzchała, Cz. Cekiera, *Człowiek a patologie społeczne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009; K. Pierzchała, Cz. Cekiera, *Zwalczanie patologii społecznych w systemie penitencjarnym Polski i USA*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008; K. Pierzchała, *Duchowość a problem uzależnień*, [w:] *Narkomania spojrzenie wielonimiarowe*, red. Jędrzejko M., Wyd. Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztor, Pultusk–Warszawa 2009; K. Pierzchała, *Resocjalizacyjna rola kapelana więziennego w zakładzie penitencjarnym*, [w:] *Człowiek w obliczu trudnej sytuacji życiowej*, red. Kaldon B., Kurlak I., Wyd. Diecezjalne, Sandomierz–Warszawa 2011; K. Pierzchała, *Skazani, ale nie potępieni*, Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „Adam”, Warszawa 2004; K. Pierzchała, *Zagubiony dar wolności. Osobowość ludzi uwieczonych*, Wyd. Prymat, Białystok 2010.

⁸ A.H. Maslow, *Teoria hierarchii potrzeb*, [w:] *Problemy osobowości i motywacji w psychologii amerykańskiej*, J. Reykowski (red.), Warszawa 1966, s. 98-99.

Po odpowiednio przeprowadzonej diagnozie, bazującej na podmiocie można przystąpić do właściwego sposobu reintegracji, który powinien zawierać trzy fazy działania: przygotowanie, realizację oraz kontrolę⁹. Zgodnie z teorią Marii Ossowskiej¹⁰ powinno się określić najpierw cele: ogólne i szczegółowe, a następnie umieć określić sposoby, metody, techniki oraz środki zmiany zachowania osoby. Dokonanie uczciwej diagnozy powinno być wykonane przy pomocy właściwego specjalisty (lekarza, psychologa, pedagoga, socjologa), jak to jest na przykład we Francji, Szwajcarii czy Belgii.

Janusz Tarnowski w swej publikacji stoi na stanowisku, iż pełna diagnoza sprawcy obejmuje określenie typu osobowości (*piernwszy element diagnozowania*), co należy do kompetencji psychologa, pedagoga, pedagoga resocjalizacyjnego. Osoba ta określa informację, czy mamy do czynienia z psychopatą, charakteropatą, socjopatą społecznym czy antyspołecznym, czy jest to osoba, która w wyniku rozwoju kariery przestępczej, a także pewnych cech osobowościowych cechuje rozproszona inteligencja, czy w końcu mamy do czynienia z jednostką, którego struktura własnego „ja” nie odbiega od obrazu ludzi żyjących w społeczeństwie¹¹. Z najnowszych badań wynika, iż osoby z charakteropatią, socjopatią, psychopatią nabytą to osoby, które nie są zagrażające społeczeństwu, lecz są jedynie dokuczliwe społecznie¹².

Biorąc pod uwagę pięć cech: obraz **samooceny**, **poczucie własnej wartości**, **stopień inteligencji**, **stopień temperamentu** i w końcu tzw. **stopień agresywności** osoby, można **dokonywać właściwej klasyfikacji i typologii**. Naukowy obraz zagadnienia (analiza resocjalizacyjnej roli kapelana więziennego na tle uwarunkowań osobowościowych, rodzinnych i społecznych osadzonych) w badaniach z osadzonymi autor przedstawia w publikacji z 2013 r.¹³. Znamienny jest fakt, iż z dostępnych badań wynika, iż ok. 25% osób uznawanych za przestępców to osobowości normalne, co oznacza, że podane wcześniej pięć cech bazuje na wskaźnikach nieodbiegających od ustalonych norm. Bywa, iż przestępca nie wymaga żadnej resocjalizacji. W związku z tym konieczna jest dywersyfikacja metod procesu probacyjnego, czy reintegracyjnego. „Ponadto należy pamiętać, że diagnoza typu [osobowości – przyp. autora] powinna dokładnie scharakteryzować (...) podstawowe cechy, elementy struktury osobowości, żeby następnie instruktor praktyk, specjalista od programu mógł stosować pewne działania uczące na tych cechach i elementach, które po stronie osoby powinny się zmienić”¹⁴.

⁹ A. Balandynowicz, *Probacja. Resocjalizacja...*, *op. cit.*, s. 237.

¹⁰ M. Ossowska, *Metody postępowania. Z zagadnień psychologii moralności*, Książka i Wiedza, Warszawa 2002.

¹¹ J. Tarnowski, *Z tajemników „ja”: typologia osobowości wg R. Le Senne’a*, Księgarnia Św. Wojciecha, Poznań 1987.

¹² A. Balandynowicz, *Probacja. Resocjalizacja...*, *op. cit.*, s. 238.

¹³ K. Pierzchała, *Kapelan więzienny...*, *op. cit.*

¹⁴ A. Balandynowicz, *Probacja. Resocjalizacja...*, *op. cit.*, s. 239.

Już w starożytności Platon twierdził, iż: (...) *program reintegracji powinien uwzględniać psychoanalizę, teorię nieprzystosowania społecznego jednostki, ponieważ w ramach tych obszarów ingeruje się w strukturę człowieka. Drugi element diagnozowania dotyczy przyczyn przestępczości (są to okoliczności tkwiące po stronie jednostki, i po stronie społeczeństwa), a zatem należy zdiagnozować wieloczynnikowość tych elementów, wskazać takie, które mają charakter endogenny i egzogeny, należy ustalić ciąg patogenezy jednostki, który doprowadził osobę do sprawnstwa, a w efekcie do wykluczenia społecznego, marginalizacji, która stwarza kryzys społeczny jednostki*¹⁵.

Trzeci element diagnozowania chorego to **diagnoza znaczenia**, czyli stwierdzenie w jakim momencie choroby, kryzysu badana osoba się znajduje, i jak to wpływa na nią, a także na otoczenie (rodzinę, kolegów, sąsiadów, współpracowników, środowisko itp.).

Czwarty natomiast element diagnozowania ma odpowiedzieć na pytanie: **czy można osobę badaną całkowicie wyleczyć, zaleczyć częściowo lub stworzyć u niej pewną alternatywę**, czyli tzw. elementy zastępcze, na których osoba może się ponownie socjalizować i reintegrować społecznie¹⁶?

Naukowe badania, dotyczące przestępczości wskazują, że człowiek XXI wieku po opuszczeniu zakładu karnego nie ma dokąd wrócić – nie ma rodziny, pracy, często jest nalogowym alkoholikiem, nie posiada pozytywnej grupy odniesienia, często jest zadłużony. A co robi dla niego demokratyczne państwo? Państwo prawa ustanawia dla nich kuratora, wprowadza monitoring elektroniczny. Proces ten poddany jest psychopatyzacji, jest głęboko niehumanitarny, oparty na przymusie, organizowane są elementy kontroli zewnętrznej, nie jest udzielana praktycznie żadna pomoc.

Rodzina (współmałżonek, ojciec, matka, dzieci) jest najczęściej spotykaną grupą, w której ludzie angażują się w pomoc osobie, która pozostaje w więzieniu. Życie małżeńsko-rodzinne nie daje żadnej gwarancji, nie chroni przed problemami, ale może stanowić istotne oparcie dla tych osób¹⁷.

Tymczasem jednym z problemów utrudniających reintegrację przestępcy, czy też osób niedostosowanych społecznie jest brak rodziny lub posiadanie jej, ale całkowicie dysfunkcyjnej¹⁸. Pobyt w zakładzie karnym i doświadczenia z tym związane najczęściej utrudniają wchodzenie w związki małżeńskie, w innym przypadku działają osłabiająco na więź małżeńską, doprowadzając niejednokrotnie do rozbitcia rodziny i rozwodu¹⁹. W zakładach karnych większość osób przeprowadza rozwody zaocznie. Osadzeni pozostają poza własną rodziną. Grażyna Szczygiel twierdzi, iż przeszkodą uniemożliwiającą pobyt w stałym

¹⁵ Zob. Platon, *Dialogi*, tłum. W Witwicki, Warszawa 1993.

¹⁶ A. Kłosowska, *Kultura uwarunkowania postaw*, [w:] *Teoria postaw*, S. Nowak (red.), Wydawnictwo PWN, Warszawa 1973.

¹⁷ W. Majkowski, *Czynniki dezintegracji współczesnej rodziny polskiej. Studium Socjologiczne*, Wyd. Księży Sercańów, Kraków 1999, s. 32-33; por. K. Pierzchała, *Kapelan więzienny...*, *op. cit.*, s. 210.

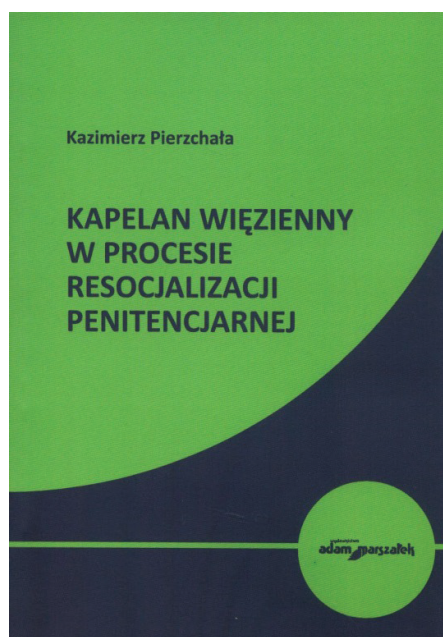
¹⁸ A. Szymanowska, *Więzienie i co dalej?* Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa 2003, s. 325.

¹⁹ K. Pierzchała, *Kapelan więzienny...*, *op. cit.*, s. 177.

związku może być nie tylko pobyt w zakładzie karnym, ale już sama działalność przestępcza współmałżonka (partnera)²⁰. Zdarza się też, iż osoby przebywające w odosobnieniu szukają partnerów podobnych do siebie. Badania kryminologiczne pokazują, że często są to związki konieczne, a nie związki, w których człowiek realizuje siebie jako wartość²¹.

Po rodzinie, kolejnym elementem reintegracji społecznej jest zatrudnienie byłego skazanego po opuszczeniu zakładu karnego. Praca stanowi naturalną powinność każdej osoby, warunkując jej rozwój biologiczny i psychiczny. Pozbawiony pracy przekreśla prawidłowy rozwój psychiczny, duchowy, społeczny, czy fizyczny. Niestety w większości przypadków przestępcy wychodzący na wolność to ludzie bez pracy. Dla tych ludzi powinien stworzony zostać odpowiedni system socjalizacyjny. W demokratycznym państwie najpierw powinno się wyrównać braki, a następnie odkrywać, jakie ta osoba posiada zasoby i potencjały, aby można było włączyć ją w przyszłości do normalnej grupy społecznej²². W tym względzie należy pamiętać, iż egzekwowanie prawa tylko i wyłącznie przez kontrolę nie jest żadnym samoistnym elementem pomocy. Powinno stwarzać się takie warunki, aby osoba skazana poznała swoją wartość poprzez pracę.

Zasada odwołująca się do samorealizacji poprzez pracę w dużym stopniu wynika z potrzeby wyuczenia zawodu, a także uwzględniania przyszłości skazanych. Samorealizacja poprzez pracę może być osiągnięta, jeśli praca będzie odpowiadała nie tylko posiadanym przez skazanego kwalifikacjom, lecz także jego zdolnościom, zainteresowaniom i upodobaniom. Znaczenie pracy jako środka oddziaływania na skazanych należy rozpatrywać łącznie z innymi środkami penitencyjnymi i wszystkimi zasadami dotyczącymi wykonywania kary pozbawienia wolności²³. Przestępca musi się nauczyć, że jest podmiotem. Koniecznym jest, aby utwierdził się w przekonaniu, iż dobro jednostki jest dobrem wspólnym, a dobro wspólne jest dobrem jednostki.



²⁰ G. Szczygiel, *Spoleczna readaptacja skazanych w polskim systemie penitencyjnym*, Wyd. Temida 2, Białystok 2002, s. 224.

²¹ A. Balandynowicz, *Probacja. Resocjalizacja...*, *op. cit.*, s. 242.

²² *Ibidem*.

²³ K. Pierzchała, *Kapelan więzienny...*, *op. cit.*, s. 135.

Dobre prawo winno stwarzać taki system probacji, model karania oparty na sankcjach średniej mocy i karach wolnościowych, w ramach których osoba mogłaby się uczyć socjalizacji, która dawałaby jej szansę na reintegrację społeczną. Dla przykładu osoby popełniające czyny kryminalne skierowane przeciwko mieniu, powinny odbywać karę w zakładach opartych na przymusie zatrudnienia. Jeżeli – jak wcześniej napisano – w grupie przestępców są osoby niewykazujące cech trwałej tożsamości przestępczej, to nie można ich w procesie karania, czyli w procesie resocjalizacji traktować na równi z osobami, które tej resocjalizacji potrzebują. Niestety dzisiejszy system karania przestępców w większości przypadków nie powoduje trwałych zmian zachowania skazanych. Można wyciągać wniosek, iż istnieje w systemie fikcyjność realizacji celów działania na rzecz osoby i dobra wspólnego²⁴.

Zakończenie

Nawet najlepsze efekty pracy reedukacyjnej z osadzonymi okażą się krótkotrwałe, jeśli nie będzie systemu wsparcia na wolności. Bez pomocy rodziny, bez pracy, bez mieszkania, bez wsparcia w ludziach, którzy ułatwią pierwsze kroki na wolności, wychodzący z więzień w końcu wrócą do kolegów, którzy wyszli na wolność przed nimi²⁵.

W postępowaniu z więźniami należy dostrzegać człowieka, który przez kilka lat funkcjonuje w strukturze systemu penitencjarnego. Są to osoby, które po zakończeniu kary powrócą do własnych rodzin lub będą je zakładać. Ważnym problemem pedagogiki penitencjarnej jest nie tylko podtrzymywanie związków skazanych z ich rodzinami, ale przygotowanie ich do poprawnego funkcjonowania w rodzinie. Kierunki oddziaływań wychowawczych zmierzałyby do wyuczenia konkretnych kompetencji pozwalających pełnić podstawowe role w rodzinie²⁶.

Na zakończenie warto przytoczyć słowa klasyka polskiej resocjalizacji – Stanisława Jedlewskiego: *Sam system, choć najlepszy, jeszcze nie wychowuje, dobry system może jedynie stworzyć odpowiednie ramy, możliwości, sytuacje sprzyjające, wychowują zaś wychowawcy, ich postawy pedagogiczne²⁷.*

Dotychczasowe doświadczenia wskazują jednak, że najbardziej skuteczne w procesie resocjalizacji osadzonych są techniki oparte na podejściu poznawczym i teoriach społecznego uczenia się. Oddziaływania korzystające z dorobku terapii poznawczej bazują na założeniu, że sposób postrzegania siebie i otaczającej rzeczywistości oraz interpretacja doświadczeń życiowych wpływają na przeżywanie emocji i podejmowanie określonych zachowań. Z tego względu różnorodne programy resocjalizacyjne powinny być ukierunkowane na doprowadze-

²⁴ A. Balandynowicz, *Probacja. Resocjalizacja...*, op. cit., s. 243-244.

²⁵ B. Stańdo-Kawecka, *Pukanie do celu*, „Forum Penitencjarne” 2006, nr 1, s. 11.

²⁶ A. Urbanek, *Wybrane aspekty funkcjonowania rodzin pochodzenia recydywistów penitencjarnych*, [w:] *Dylematy współczesnej profilaktyki i resocjalizacji*, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy, red. A. Kieszkowska, Kielce 2008, s. 182.

²⁷ P. Szczepaniak, *Kara pozbawienia wolności a wychowanie*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2005, nr 49, s. 300.

nie do zmiany poglądów o świecie, stereotypów myślowych, negatywnych nastawień i preferowanych wartości, a w konsekwencji do redukcji dysfunkcyjnego postępowania. Podejścia bazujące na teoriach społecznego uczenia się zakładają, że ludzie posiadają rozmaite zdolności, by przystosować się do otaczającego ich świata. Adaptacja i zmiany rozwojowe człowieka są zakorzenione w systemach społecznych, dlatego uczenie nowych zachowań jest najbardziej skuteczne, gdy związane jest z siecią wpływów ze strony innych osób²⁸.

Bibliografia:

Balandynowicz A., *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, Wyd. II, Wyd. LEX a Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Warszawa 2011.

Jan Paweł II, *Posynodalna Ahortacja Apostolska, Christifideles Laici. O powołaniu i misji świeckich w Kościele i w świecie dwadzieścia lat po Soborze Watykańskim II*, 1988.

Kerschensteiner G., *Pojęcie szkoły pracy*, przeł. B. Nawroczyński, KNPiP PAN, Warszawa 1926.

Kłoskowska A., *Kultura uwarunkowania postaw*, [w:] *Teoria postaw*, S. Nowak (red.), Wydawnictwo PWN, Warszawa 1973.

Majkowski W., *Czynniki dezintegracji współczesnej rodziny polskiej. Studium Socjologiczne*, Wyd. Księży Sercanów, Kraków 1999.

Maslow A.H., *Teoria hierarchii potrzeb*, [w:] *Problemy osobowości i motywacji w psychologii amerykańskiej*, red. J. Reykowski, Warszawa 1966.

Ossowska M., *Metody postępowania. Z zagadnień psychologii moralności*, Książka i Wiedza, Warszawa 2002.

Pierzchała K., Cekiera Cz., *Człowiek a patologie społeczne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.

Pierzchała K., Cekiera Cz., *Zwalczanie patologii społecznych w systemie penitencjarnym Polski i USA*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.

Pierzchała K., *Duchowość a problem uzależnień*, [w:] *Narkomania spojrzenie wielowymiarowe*, Jędrzejko M. (red.), Wyd. Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora, Pultusk – Warszawa 2009.

Pierzchała K., *Kapelan więzienny w procesie resocjalizacji penitencjarnej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013.

Pierzchała K., *Poczucie powinności i odpowiedzialności u młodzieży katolickiej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, wyd. I i II, Toruń 2001 i 2006.

Pierzchała K., *Resocjalizacyjna rola kapelana więziennego w zakładzie penitencjarnym*, [w:] *Człowiek w obliczu trudnej sytuacji życiowej*, red. Kaldon B., Kurlak I., Wyd. Diecezjalne, Sandomierz – Warszawa 2011.

²⁸ K. Pierzchała, *Kapelan więzienny...*, *op. cit.*, s. 300.

Pierzchała K., *Skazani, ale nie potępieni*, Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „Adam”, Warszawa 2004.

Pierzchała K., *Zagubiony dar wolności. Osobowość ludzi uwięzionych*, Wyd. Prymat, Białystok 2010.

Platon, *Dialogi*, tłum. W Witwicki, Warszawa 1993.

Słownik języka polskiego, PWN, <http://sjp.pwn.pl/sjp/niezalezny;2490308.html>.

Stańdo-Kawecka B., *Pukanie do celi*, „Forum Penitencjarne” 2006, nr 1.

Szczepaniak P., *Kara pozbawienia wolności a wychowanie*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2005, nr 49.

Szczygiel G., *Spółeczna readaptacja skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, Wyd. Temida 2, Białystok 2002.

Szymanowska A., *Więzienie i co dalej?* Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa 2003.

Tarnowski J., *Z tajemników „ja”: typologia osobowości wg R. Le Senne’a*, Księgarnia Św. Wojciecha, Poznań 1987.

Urbanek A., *Wybrane aspekty funkcjonowania rodzin pochodzenia recydywistów penitencjarnych*, [w:] *Dylematy współczesnej profilaktyki i resocjalizacji*, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy, red. A. Kieszkowska, Kielce 2008.

Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym (Dz.U. Nr 122 poz. 1143, z późn. zm.).

PROBATION SYSTEM. MAN'S INDEPENDENCE AND DIGNITY IN THE CONTEXT OF SOCIAL REINTEGRATION

Abstract

Social reintegration – activities aimed to rebuild and strengthen patients covered by such actions, ability to participate in society life and performance of social roles in the workplace, life and residence.